ΕΠΙΚΑΙΡΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΟΙ ΚΑΛΛΙΚΑΝΤΖΑΡΟΙ

Οἱ «Βαμβουτζικαρισι» τῶν Βυζαντινῶν καὶ οἱ «Κόντζολοι» τῶν Τούρκων. Ἕνα περίεργο ἔμμετρο ξόρκι κατὰ τῶν καλλικαντζάρων. Διάφορες δεξασίες περὶ καλλικαντζάρων. Αἱ ἑορταὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς καλλικαντζάρους. Πῶς ἐνοχλοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Ποιοὶ γίνονται καλλικαντζαροι, κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει ἄπειρες παραδόσεις γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους. Τὸ «Μπουκέτο» ἀσχολήθηκε καὶ ἄλλοτε μὲ αὐτούς. Ἀλλὰ τὰ περὶ καλλικαντζάρων θρυλούμενα στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶνε τόσα πολλά, ὥστε καὶ πραγματεία ὁλόκληρη θὰ μποροῦσε νὰ γραφῆ γι' αὐτά.

Τοὺς καλλικαντζάρους λοιπὸν τοὺς πρωτοσυναντοῦμε στοὺς Βυζαντινούς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ὀνόμαζαν «Β α μ β ο υ τ ζ ι κ ά ρ ι ο υ ς», ἀπὸ τὸ «Βαμβοῦτζι», ὅπως ἔλεγαν τότε τὰ σημερινὰ παπούτσια, ἐπειδὴ τοὺς φανταζόντουσαν ὡς «ὄντα ἔχοντα μεγάλα ὑποδήματα».

Ἡ δεξασία αὐτὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους ἐπηρέασε καὶ τοὺς Τούρκους.

Ἔτσι, σὲ πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας, πιστεύουν ὅτι τὶς δώδεκα ἡμέρες ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῶν Φώτων, κάνουν τὴν ἐμφάνισί τους στὴ γῆ οἱ Καρὰ Κόντζολοι, μαῦρα, κακοποιὰ πνεύματα, τοὺς ὁποίους γιὰ νὰ διώξουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ σπίτια τους, πρέπει νὰ σιάρνουν κάτω τὶς νύχτες τοῦ δωδεκαημέρου βαρειὲς καὶ θορυβώδεις ἀλυσσίδες.

* * *

Στὸ Μοναστήρι τοῦ Τσιριλόβου, ποὺ εἶνε ἀνατολικὰ τῆς Καστοριᾶς, ὑπῆρχε ἄλλοτε ἕνα παλαιὸ βιβλίο, στὰ ἑξαήμελλα τοῦ ὁποίου κάποιος καλόγηρος εἶχε γράψει πρὸ 200 περίπου ἐτῶν τὸ ἑξῆς χρονικόν:

«*Καλλικάντζαροι εἰσέδησαν εἰς τὰ Τουρκικὰ ὀσπίτια τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων καὶ ἐποίησαν πολὺν ζημίαν*».

Παρακάτω δὲ στὸ βιβλίο αὐτὸ ἦταν γραμμένο καὶ τὸ «Ἐξόρκιον» τῶν καλλικαντζάρων, τὸ ὁποῖον, πρέπει νὰ γνωρίζῃ κάθε Χριστιανός, γιὰ νὰ διώχνῃ τὰ κακὰ αὐτὰ πνεύματα ἀπὸ τὸ σπίτι του. Ἰδοὺ αὐτό:

Κάνδζαρε, καλλικάντζαρε
κάνθαρε, κακομούτρη,
γκρεμοτσακίσου γρήγορα
καὶ φύγε ἀπὸ δῶ πέρα
Παρθένος κατοικεῖ ἐδῶ,
Χριστὸς καὶ Ἅγιοι Πάντες,
καὶ εὐλογίαν ἔχουμε,
Δεσποτικὴν μεγάλην.
Καὶ καθαρὸν τὸ ἔλαιον,
καὶ διαυγῆ τὸν οἶνον,
καὶ τὸ ψωμὶν μοσχοξόλα
ὡσὰν τὴν ἐκκλησίαν.
Μαγαρισμένε πήγαινε
μέσα στοὺς Γιαουντῆδες (Ἑβραίους)
καὶ τρύπωσε στὰ γένεια των
καὶ σουρομάδησέ τα.
Καὶ καταπήδησ' ἀπὸ κεῖ,
στὼν Τούρκων τὰ καφτάνια,
κι' ἐκεῖ μεῖνε καὶ φώλιασε
ποὺ ν' ὁ προορισμός σου... κλπ.

* * *

Τοὺς καλλικαντζάρους ὁ Κοραῆς τοὺς παράγει ἀπὸ τὸ «Καλὸς» καὶ «κάνθαρος».

Ὁ Πολίτης πάλι τοὺς παράγει ἀπὸ τὸ «Καλὸς» καὶ «τσαγγίον». «Τσαγγία» δὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἔλεγαν κάτι ὑψηλὰ ὑποδήματα τῆς ἐποχῆς τους. Ἀπὸ αὐτὰ μάλιστα διεσώθη ὡς σήμερα καὶ ἡ λέξις «τ σ α γ γ ά ρ η ς».

Ἄλλοι πάλι παράγουν τὴν ὀνομασία ἀπὸ τὴ λέξι «Κάλλανδα» καὶ σχετίζουν τοὺς καλλικαντζάρους μὲ τὰς κατὰ τὰς Καλλένδας τοῦ Ἰανουαρίου τελουμένας ἐν Ρώμῃ ἑορτάς, κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ ἑορτάζοντες φοροῦσαν προσωπίδας.

Ἔτσι δὲν εἶνε καθόλου παράξενο, ἀφετηρία τῆς περὶ καλλικαντζαρέων παραδόσεως, νὰ ἦσαν ἡ ἑορτές, αὐτές, ἡ ὁποῖες συνεχίσθησαν κατόπιν καὶ στὸ Βυζάντιο. Στὸ Βυζάντιο μάλιστα, τὶς ἡμέρες αὐτές, γλεντοῦσαν καὶ οἱ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι μετημφιέζοντο καὶ μέσα σ' αὐτὲς ἀκόμα τὶς ἐκκλησίες.

Ἡ Σύνοδοι ἀναθεμάτιζαν καὶ ἀπαγόρευαν τὰ ὄργια αὐτά, ἀλλὰ ἡ διαφθορὰ ἦταν τόση, ὥστε κανένας δὲν τὶς ἄκουε.

* * *

Οἱ καλλικάντζαροι, κατὰ τὸν Ἑλληνικὸ λαό, εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τραγόποδες, νάνοι καὶ χωλοί.

Οἱ χωλοὶ μάλιστα προηγοῦνται τῶν ἄλλων, ἐρχόμενοι τὴν πρώτη ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Φορῶν ὑποδήματα ξύλινα ἢ σιδερένια καὶ ἔχουν στὴν πλάτη τους μιὰ παλιοκαπότα.

Ἐπίσης σὲ μερικὰ μέρη τοὺς φαντάζονται καβάλλα σὲ γαϊδάρους ἢ σὲ λετεινούς.

Ὡσαύτως οἱ καλλικάντζαροι εἶνε ἀναιδεῖς καὶ αὐθάδεις καὶ ἐνοχλοῦν ἰδίως τὰ κορίτσια ποὺ βγαίνουν μοναχὰ ἔξω τὴ νύχτα, τὶς γριὲς καὶ τὶς... μαμμές.

Καλλικάντζαροι γίνονται, σὰν πεθάνουν, ὅσοι γεννιοῦνται τὴ νύχτα τῶν Χριστουγέννων, διότι «ἐν ἁμαρτίᾳ συνελήφθησαν».

Σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος πιστεύουν πάλι ὅτι καλλικάντζαροι γίνονται καὶ ὅσοι αὐτοκτόνησαν καὶ δὲν ἐκηδεύθησαν μὲ ἐκκλησιαστικὲς τιμές.

Ἐπίσης σὲ μερικὰ μέρη πιστεύουν ὅτι οἱ... σπανοὶ κατάγονται ἀπὸ καλλικαντζάρους.

* * *

Γενικῶς, σύμφωνα μὲ τὶς ἑλληνικὲς δεξασίες, οἱ καλλικάντζαροι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους. Μόνον τοὺς πειράζουν καὶ τοὺς ἐνοχλοῦν. Γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς ἐνοχλήσεις αὐτὲς τῶν καλλικαντζάρων ἡ γυναῖκες σὲ μερικὰ χωριὰ τῆς Ἑλλάδος, δὲν κάνουνε νυχτέρια σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ δωδεκαημέρου.

Ἐπίσης τὸ δωδεκαήμερο δὲν γνέθουν, γιατὶ οἱ καλλικάντζαροι πάνε καὶ τοὺς μπερδεύουν τὰ γνέματα.

Ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κακὰ ποὺ κάνουν οἱ καλλικάντζαροι εἶνε καὶ τὸ ὅτι μαγαρίζουν τὰ τρόφιμα, τὰ νερά, τοὺς τεντζερέδες κλπ.

Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκες, ὅταν ζυμώνουνε τὸ δωδεκαήμερο, δὲν κρατοῦν προζύμι, ἀπὸ φόβο, μήπως τὸ μαγαρίσουνε οἱ καλλικάντζαροι. Ὅπου δὲ φαγητὸ περισσεύει τὸ βράδυ, τὸ φυλάνε, τυλίγοντάς το μὲ πανί, πάνω στὸ ὁποῖο ζωγραφίζουν ἕναν σταυρό, ἢ βάζουν ἕνα τριμματάκι ἀπὸ ἀντίδωρο.

* * *

Ἡ στάχτη ποὺ θὰ μαζευτῆ κατὰ τὸ δωδεκαήμερο θεωρεῖται μαγαρισμένη, γιατί, ὅπως νομίζουν οἱ χωρικοί, οἱ καλλικάντζαροι ἔχουν ἰδιαίτερη μανία νὰ οὐροῦν στὴ φωτιὰ γιὰ νὰ τὴ σβύσουν.

Γι' αὐτὸ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ στάχτη τοῦ δωδεκαημέρου, θεωρεῖται ὅτι ἔχει ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἅμα ριχτῆ στὸ πρόσωπο ἑνὸς ἐχθροῦ. Σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος φυλάνε τὴ στάχτη αὐτὴ καὶ τὴν μεταχειρίζονται κατὰ τῶν ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν, κατὰ τῶν μυρμήγκων καὶ κατὰ τῶν... κορέων.

* * *

Ἀλλοῦ ἐπίσης πιστεύουν ὅτι οἱ καλλικάντζαροι τρῶνε τὴ νύχτα βατράχους περνῶντας τους μέσα σὲ σοῦβλες καὶ ψήνοντάς τους στὴ φωτιά, ποὺ τὴν ἄναψαν ἄνθρωποι, γιατὶ αὐτοὶ ποτὲ δὲν μποροῦν ν' ἀνάψουνε φωτιά.

Ἅμα ἰδῆ κανεὶς καλλικάντζαρο, γιὰ νὰ τὸν διώξῃ, πρέπει νὰ κάνῃ τὸν σταυρό του καὶ νὰ τοῦ φωνάξῃ:

—Ξύλα κούτσουρα, δαυλιὰ καψμένα!...

Ἢ νὰ εἰπῆ τρεῖς φορὲς τὸ «Πάτερ Ἡμῶν».

* * *

Κατὰ τὴ λαϊκὴ παράδοσι, πολλὲς φορὲς οἱ ἄνθρωποι ἔχουν συλλάβει καλλικάντζαρο. Γιὰ νὰ κάτσῃ ἥσυχος στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὁ καλλικάντζαρος, πρέπει νὰ τοῦ δώσῃ κανεὶς ἕνα κόσκινο νὰ μετρήσῃ τὶς τρῦπες καὶ νὰ τὸν δέσῃ ἀπὸ τὸ πόδι μὲ κόκκινη κλωστή.

Στὸν παλιὸ καιρὸ τέλος, σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων, ἀνάβουνε φωτιὲς γιὰ νὰ διώξουν τοὺς καλλικαντζάρους.

— Ναί.

— Κι' αὐτὸ τρέχει σὰν ἄνεμος, ἔ;

— Ναί, εἶνε γρήγορο σὰν τὴν ἀστραπή...

Ἡ κόρη ἀναστέναξε καὶ ψιθύρισε:

— Πάρε με, Τεμά, πάρε με νὰ φύγουμε...

Ὁ Τεμὰ ἀχτινοβολόντας ὁλόκληρος ἀτ' τὴ χαρά του, ἄρπαξε τὰ ὅπλα του, σήκωσε τὴ σκηνή του ἀτ' τὴ θέσι της καὶ τὰ φόρτωσε ὅλα μαζὶ στ' ἄλογό του. Ὕστερα ἀγκάλιασε τὴν ἀγαπημένη του καὶ πήδησε ἀπάνω σ' αὐτὸ σβέλτα καὶ γρήγορα.

Τὸ ἄλογο ἔφυγε καλπάζοντας κατὰ τὸ νότο. Σὲ λίγο τὸ χωριὸ χάθηκε ἀτ' τὰ μάτια τους. Καὶ τὸ ἄλογο ὅλο κ' ἔτρεχε πιὸ γρήγορα... Τὸ φέγγαρι ἔχυνε ἀπὸ ψηλὰ τὴν ἀργυρή του λάμψη στὴν ἄμμο, ἡ φοινικιὲς ὑψώνονταν ὁλόισες καὶ ὁ οὐρανός τους ἐσκέπαζε ἀποπάνω καταγάλανος.

Ἡ Μεριὰν εἶχε πλέξει τὰ χέρια της γύρω στὸ λαιμὸ τοῦ Τεμὰ καὶ τὸν κύτταζε μὲ λαχτάρα. Κι' ὁ Τεμὰ ἔσκυβε κάθε τόσο καὶ τὴ φίλοῦσε. Κι' ἔφευγαν, ἔφευγαν, πετοῦσαν, φτερούγιζαν μακρυὰ ἀτ' τὴ σκλαβιά, πρὸς τὴν ἐλευθερία, πρὸς τὴν αἰωνία ἀγάπη...